

Sebastian WOJCIECHOWSKI

DOI 10.14746/ps.2015.1.10

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

DZIESIĘĆ „PLAG EGIPSKICH” – ANALIZA WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ DLA DEMOKRACJI W EGIPCIE

Autorzy książki *Democratization in the Arab World*, opublikowanej przez RAND – National Defense Research Institute, analizując przemiany zachodzące podczas tzw. Arabskiej wiosny odwołali się do procesów demokratycznych występujących w różnych częściach świata, w tym między innymi w Europie Środkowej, Ameryce Łacińskiej czy Azji. Ich celem, oprócz wskazania różnic i podobieństw rozpatrywanych wydarzeń, było także ukazanie, w jaki sposób oraz w jakim stopniu państwa muzułmańskie mogą wykorzystać demokratyczne doświadczenia swoich poprzedników, a tym samym ustrzec się towarzyszących im błędów, problemów czy porażek (*Democratization*, 2013).

Jednym z bardziej interesujących przypadków są wydarzenia, które wystąpiły w Egipcie po 2011 r. Można je rozpatrywać z uwzględnieniem bardzo różnych kwestii. Celem tekstu jest zaprezentowanie różnorodnych czynników będących utrudnieniem lub zagrożeniem dla współczesnej egipskiej demokracji. Skoncentrowano się przy tym jednak nie tylko na ich krótkiej charakterystyce, ale również próbie systematyzacji dokonanej przy pomocy koncepcji triady czynników antydemokratycznych (TCA), która wskazuje na główne determinanty osłabiające lub wręcz niwelujące procesy demokratyczne zachodzące we współczesnym świecie. W nawiązaniu do publikacji pt. *Democratization in the Arab World* postawiono ponadto następujące pytania badawcze: Czy zagrożenia dla demokracji w Egipcie, rozpatrywane na tle doświadczeń innych państw, są podobne czy też całkowicie odmienne? Jakie są ich główne przyczyny?

Do najważniejszych czynników osłabiających lub destabilizujących tendencje demokratyczne we współczesnym Egipcie zaliczyć można między innymi dziesięć poniższych determinantów symbolicznie nawiązujących do osławionych „plag egipskich”. Są to:

1. Słabość rozwiązań demokratycznych i brak tradycji demokratycznych, co jest związane z intensywnością oraz długą dominacją systemu autorytarnego w Egipcie. Świadczą o tym bardzo liczne przesłanki, jak choćby prześladowanie opozycji czy stosowane rozwiązania prawne (np. zapisy konstytucyjne z 1971 r. oraz ich późniejsze modyfikacje) (Kienle, 2000; Ruthendorf, 2008). W ich wyniku w Egipcie nieprzerwanie od 1981 roku obowiązywał stan wyjątkowy, a w latach 1981–2000 jedynym kandydatem na urząd prezydenta był H. Mubarak, uzyskując wyniki świadczące o jego wręcz „powszechnym poparciu” (Lipa, 2013). Praktyki antydemokratyczne miały oczywiście miejsce zarówno wcześniej (choćby za rządów A. Sadata), jak i później, czego dowodzi m.in. krwawe tłumienie protestów czy „rozprawienie się” przez prezydenta al-Sisiego z *Bractwem Muzułmańskim*. Klasycznym tego przykładem były także dekrety wydane przez prezydenta Mohammeda Mursiego w listopadzie 2012 r., na mocy których przyjęto, że żaden organ państwowy, w tym nawet sąd najwyższy, nie może unieważnić

decyzji podjętej przez szefa państwa, aż do czasu ukończenia pracy nad nową konstytucją. Było to też związane ze zdymisjonowaniem wielu urzędników wysokiego szczebla w tym np. prokuratora generalnego, co spotkało się z falą społecznych protestów oraz ostrą krytyką. Na przykład Laureat Pokojowej Nagrody Nobla Mohamed El-Baradei na serwisie *Twitter* nazwał M. Mursiego „nowym faraonem”, a rzecznik wysokiego komisarza ONZ ds. praw człowieka wyraził zaniepokojenie, że wspomniane dekrety „negatywnie odbijają się na stanie przestrzegania praw człowieka i rządów prawa w Egipcie”. W odpowiedzi prezydent M. Mursi stwierdził: „Wypełniam obowiązki wobec Boga i narodu, a decyzje przed podjęciem konsultuję ze wszystkimi” (*Prezydent*, 2012).

Na słabe identyfikowanie się przynajmniej znacznej części egipskiego społeczeństwa z zasadami demokratycznymi oddziałują też inne przesłanki choćby: sytuacja ekonomiczna, względy kulturowo-religijne, silna pozycja armii, niski poziom edukacji czy wpływy środowisk radykalnych.

2. Wciąż pogłębiająca się polaryzacja społeczeństwa egipskiego mająca wymiar polityczny, społeczny czy finansowy. W wymiarze politycznym można ją zaobserwować na przykład pomiędzy tzw. obozem reformatorów a konserwatystami. Świadczą o tym choćby wyniki wyborów w 2012 r. czy masowe protesty grupujące zwolenników poszczególnych opcji. Jak słusznie zauważyli niektórzy eksperci „przemiany zachodzące w Egipcie pokazały przede wszystkim istnienie ogromnych różnic ideowych w społeczeństwie i brak konsensusu co do dalszego kierunku przemian” (Rocznik, 2014).

H. Ghoraba egipski dziennikarz i pisarz polityczny w książce pt. *Egypt's Arab Spring. The long and winding road to democracy* wskazuje, iż polaryzacja społeczna połączona jest z rywalizacją zachodzącą np. pomiędzy: islamistami, liberałami, rewolucjonistami, mniejszościami oraz armią (Ghoraba, 2013).

O skali dysproporcji gospodarczych świadczy natomiast fakt, że prawie połowa Egipcjan żyje na granicy ubóstwa, czemu towarzyszą bardzo niskie dochody części społeczeństwa (53% obywateli żyje za mniej niż 2 dolary dziennie).

3. Częste przypadki naruszania praw człowieka oraz ograniczania poziomu wolności politycznej. Dobrym tego odzwierciedleniem jest ponowne obniżenie się w latach 2013–2014 wskaźnika poziomu wolności politycznej, co nastąpiło m.in. w wyniku: brutalnego tłumienia protestów, aresztowań, zmniejszenia swobody działania mediów czy łamania innych praw człowieka.

Tabela 1

Poziom wolności politycznej w Egipcie w latach 2011–2014

Rok	Wskaźnik
2011	BWP
2012	BWP
2013	CWP
2014	BWP

BWP – brak wolności politycznej;

CWP – częściowa wolność polityczna.

Źródło: „Rocznik Strategiczny”, *Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013, 2013/2014, Warszawa 2011, 2012, 2013, 2014.

4. Dominująca i uwarunkowana historycznie pozycja armii utrudniająca procesy demokratyczne. Armia w Egipcie jest kluczową i bardzo wpływową instytucją. Świadczą o tym choćby wydarzenia związane z obaleniem w 2013 roku prezydenta M. Mursiego, co zostało skomentowane w sposób następujący: „Władzę w istocie przejęła armia, pomimo pozoru istnienia cywilnych instytucji politycznych” (Rocznik, 2014). Jest to zatem powrót do sytuacji z lat 1952–2012, kiedy to armia odgrywała bardzo ważną (choć czasami zakulisową) rolę. Jej szczególna pozycja wynika nie tylko z wpływów politycznych, możliwości użycia siły czy społecznego prestiżu, ale także z zasobów finansowych związanych m.in. z kontrolowaniem przez wojsko znacznego kapitału w postaci np. firm lub gospodarstw rolnych. Reprezentantem interesów armii jest Rada Najwyższa Sił Zbrojnych łącząca w sobie funkcje sztabu generalnego, rady bezpieczeństwa narodowego oraz ministerstwa obrony (Ghoraba, 2013).

Tabela 2

**Wzrost wydatków na egipskie siły zbrojne
w latach 2010–2012**

Rok	Wydatki na siły zbrojne w mln USD
2010	3914
2011	4107
2012	4376

Źródło: Zestawienie własne na podstawie: „Rocznik Strategiczny”, *Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013, 2013/2014, Warszawa 2011, 2012, 2013, 2014.

Rozpatrując powyższe kwestie, postawić należy kilka kluczowych pytań badawczych np.: Jak długo dominacja armii będzie akceptowana przez społeczeństwo? Czy w przyszłości nie dojdzie do kolejnych masowych protestów? Jak w ich przypadku zachowają się dowódcy wojskowi? Czy władze wojskowe są w stanie poradzić sobie z bardzo poważnymi problemami ekonomicznymi oraz społecznymi? Czy zdecydują się one na pogłębione reformy polityczne? Choć odpowiedzi na te pytania wykraczają poza obszar prezentowanej analizy, to jednak w przyszłości ich pogłębione rozpatrzenie będzie miało fundamentalne znaczenie dla zrozumienia oraz prognozowania sytuacji w Egipcie.

5. Problemy gospodarcze będące w przypadku Egiptu konsekwencją zarówno implikacji wewnętrznych, jak i zapoczątkowanego w 2007 r. kryzysu światowego oraz przemian towarzyszących tzw. Arabskiej wiosnie. Wydarzenia te oddziałują na bardzo różne sektory egipskiej gospodarki, w tym branżę turystyczną, energetyczną czy rolnictwo (np. zbiory bawełny), co zaobserwować można choćby na przykładzie poziomu PKB Egiptu.

Jak wynika z raportu sporządzonego w 2014 r. przez międzynarodowy zespół analityków bankowych, Egipt potrzebuje niezwłocznie pożyczki w wysokości 2 mld dolarów, celem pokrycia rachunków np. za energię. W perspektywie kolejnych miesięcy kwota ta może wzrosnąć nawet do poziomu 9 mld dolarów.

Tabela 3

**Zmiana poziomu PKB Egiptu oraz kilku innych państw objętych wydarzeniami
Arabskiej wiosny**

Państwo/rok	2008	2010	2012	2014*
Egipt	7,2	5,1	2,2	2,3
Jemen	3,6	7,7	2,4	5,1
Libia	2,7	5,0	104,5	-7,8
Tunezja	4,5	2,9	3,6	3,0

* Dane szacunkowe.

Źródło: *World Economic Outlook* (2014), Recovery, Strengthens, Remains Uneven, International Monetary Fund, Washington, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/pdf>. Podają za: „Rocznik Strategiczny”, *Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa 2014.

Innym przejawem problemów gospodarczych jest kwestia głodu i niedożywienia. Według raportu ONZ *World Food Programme* (WFP) niedożywienie może zahamować wzrost 31 procent egipskich dzieci, w wieku od sześciu miesięcy do pięciu lat, co uznać należy za jeden z najwyższych wskaźników na świecie. WFP wskazuje także na fakt, iż niedożywienie zmniejszyło PKB Egiptu o 2%. Obecnie jeden na pięciu Egipcjan jest zagrożony głodem, a 5% populacji cierpi głód „rosnąca liczba ludzi nie może pozwolić sobie na zakup wystarczającej ilości odpowiedniej żywności” (Pipes, 2014). Jest to spowodowane różnymi czynnikami np.: błędną polityką rządu polegającą na długotrwałym wspieraniu obszarów miejskich kosztem wiejskich – co doprowadziło do braku odpowiedniego zaplecza finansowego dla prowincji, źle kierowanymi subsydiami, korupcją czy funkcjonowaniem czarnego rynku. Inną przyczyną jest też import żywności, co uznać można za duże zaskoczenie zważywszy na fakt, iż Egipt był przez lata pod tym względem samowystarczalny. Obecnie jednak musi importować około 60% żywności.

Problemy gospodarcze nie tylko pogłębiają frustrację i niezadowolenie społeczeństwa, ale znacząco przyczyniają się również do wsparcia tendencji autorytarnych czy fundamentalistycznych. Przekłada się to między innymi na wzrost bezrobocia, spadek inwestycji zagranicznych czy wpływów z turystyki, co jeszcze bardziej pogłębia istniejące problemy gospodarczo-społeczne.

6. Próby wykluczenia ze sprawowania władzy określonych grup czy środowisk. Chodzi głównie o ruchy: religijne, lewicowe czy populistyczne. W Egipcie często pozbawiano je swobody działania zarówno na mocy obowiązującego prawa, jak i przy pomocy rozwiązań siłowych (np. usunięcie ze stanowiska M. Mursiego). Wywoływało to liczne protesty organizowane np. przez *Bractwo Muzułmańskie*, prowadząc do brutalnych starć z siłami porządkowymi oraz masowych aresztowań. Na przykład tylko w wyniku manifestacji do której doszło 14 sierpnia 2013 r. w Kairze (według oficjalnych danych) śmierć poniosło 638 osób, a rannych zostało około 4 tys. uczestników. W kwietniu 2014 r. na karę śmierci skazano ponad 520 zwolenników *Bractwa*, w tym wielu jego przywódców, a w lutym 2015 r. kolejnych ponad 180. Łącznie – do początku lutego 2015 r. zginęło około 1,5 tys., a aresztowanych zostało dalszych 15 tys. osób związanych z *Bractwem* (Egipt, 2015). Powyższe dane uznać należy za szczególnie

wysokie, czego dowodzi fakt, iż dla porównania w latach 1981–2000 stracono w Egipcie 709 osób (Baliszewski, 2014).

Przejawem marginalizacji części społeczeństwa jest również prześladowanie w Egipcie chrześcijan, głównie Koptów. Licząca 10–12 milionów wspólnota chrześcijan cierpi różnorodne szykany, o czym świadczą przypadki: podpalania osób, niszczenia ich mienia, porwań, zmuszania do wyjazdu (w ostatnich latach dotyczyło to ponad 200 tys. osób) czy dewastowania kościołów. Według *Światowego Indeksu Prześladowań Religijnych* sporządzonego w 2015 r. Egipt zajął pod tym względem 23. miejsce na świecie, a w 2014 r. był na 22. miejscu (Open, 2015).

7. Przemoc i fundamentalistyczny radykalizm. W Egipcie od lat zaobserwować można wzmożoną aktywność ugrupowań o charakterze fundamentalistycznym czy terrorystycznym. W sposób znaczący nasiliła się ona wraz z początkiem przemian określanych mianem Arabskiej wiosny, a w dalszej kolejności po obaleniu rządów H. Mubaraka. Towarzyszyły temu liczne akty terroru mające implikacje tak wewnętrzne, jak i międzynarodowe, o czym świadczy choćby zamach na prezydenta H. Mubaraka przygotowany w Sudanie przez *Egipski Islamski Dżihad* (26 czerwca 1995 r. w Addis Abebie), działania *Egipskiej Grupy Zbrojnej* (w tym krwawe ataki na Koptów w 2011 r.), *Egipskiej Grupy Islamskiej* czy *Bractwa Muzułmańskiego* (Izak, 2014; Wejkszner, 2010).

Istnieje ponadto poważne ryzyko, iż rozbięcie *Bractwa Muzułmańskiego* połączone z nasilającymi się problemami społeczno-gospodarczymi może doprowadzić do wzrostu poparcia oraz aktywności środowisk fundamentalistycznych, a tym samym dalszej destabilizacji sytuacji wewnętrznej. Jej przejawem są nie tylko ataki terrorystyczne, ale również morderstwa, porwania, rozboje czy akty wandalizmu.

8. Próby oddziaływania na egipską scenę polityczną podejmowane przez podmioty zewnętrzne np.: USA, Rosję, poszczególne państwa arabskie czy radykalne ruchy islamistyczne o zasięgu ponadpaństwowym. Część spośród powyższych inicjatyw służy niestety albo umacnianiu istniejącego tam autorytarnego reżimu lub jego zastąpieniu innym, albo dalszej destabilizacji sytuacji wewnętrznej, co pośrednio lub bezpośrednio może się przekładać na osłabienie tamtejszych tendencji demokratycznych. Na przykład Stany Zjednoczone postrzegają Egipt głównie z punktu widzenia własnych interesów w regionie traktując go jako strategicznego partnera na Bliskim Wschodzie. Priorytetem są zatem względy geopolityczne i geostrategiczne, a nie promowanie egipskiej demokracji. Polityka zagraniczna Unii Europejskiej wobec Egiptu przypomina natomiast strategię działania „od kryzysu do kryzysu” to znaczy wzmożonego zainteresowania danym obszarem dopiero w sytuacji wystąpienia tam poważnych „turbulencji” np. o charakterze politycznym czy ekonomiczno-społecznym. W działaniach Unii brakuje często konsekwencji, spójnego i jednoznacznego stanowiska, umiejętności prognozowania czy likwidowania przyczyn występujących problemów. Co więcej, podejmowane przez UE inicjatywy mają niejednokrotnie tylko charakter formalny lub deklaracyjny, nie wykraczając ponad kurtuazyjne wizyty, oświadczenia czy symboliczne gesty. Dowiodły tego często działania Unii Europejskiej podejmowane np. wobec rządów: H. Mubaraka, M. Mursiego czy A. al- Sisiego (*The EU's*, 2013; Przybylska-Maszner, 2014). Z kolei Federacja Rosyjska próbuje odzyskać swoje dawne wpływy na egipskiej scenie politycznej. Wydarzenia w tym państwie bacznie obserwują również państwa arabskie oraz Izrael bardzo zainteresowane dalszym rozwojem

zachodzących tam przemian. Niektóre radykalne ruchy islamistyczne dążą natomiast do utworzenia w Egipcie kolejnego obok np.: Syrii, Iraku czy Libii „frontu walki”.

Analizując wydarzenia mające miejsce w Egipcie, podkreślić należy jego kluczowe znaczenie na Bliskim Wschodzie. Dotyczy ono zarówno sfery geopolitycznej, geoeconomicznej czy geostrategicznej, ale także aspiracji Egiptu do odgrywania roli lidera w tej części świata. Jego wewnętrzne osłabienie jest zatem wykorzystywane przez inne państwa konkurujące z nim o wpływy w regionie (np. Iran czy Izrael). Jest ono również korzystne dla niektórych państw sąsiadujących z Egiptem, albowiem ułatwia realizację ich własnych interesów. Dobrym tego odzwierciedleniem są relacje egipsko-etiopskie i trwający pomiędzy nimi spór o wykorzystanie wód Nilu. Rywalizacja ta jest jednym z przykładów tzw. konfliktu o wodę polegającego na dążeniu do pozyskania jak największych zasobów wody pitnej kosztem innych państw. W przypadku Egiptu i Etiopii chodzi o zasoby wodne Nilu i decyzję władz Etiopii o budowie tamy na Nilu Błękitnym, która może zmniejszyć dopływ wody do Egiptu z 55 do 40 miliardów metrów sześciennych.

9. Efekt lawiny przejawiający się w destabilizacji sytuacji wewnętrznej oraz eskalacji religijnego fundamentalizmu w kolejnych państwach Bliskiego Wschodu. Zdaniem S. Huntingtona efekt lawiny polega na tym, iż wystąpienie tendencji antydemokratycznych w jednym państwie może inspirować lub potęgować podobne zmiany w innych państwach tego samego regionu. Jest to zatem mechanizm „odwzorowania” obserwowany obecnie m.in. w: Syrii, Iraku, Somalii, Libii czy Egipcie (Huntington, 1991).

W przypadku Egiptu efekt lawiny rozpatrywać można także w kontekście gwałtownej eskalacji przemocy oraz następowania jednej fali politycznych przemian po drugiej. Jak wyliczył D. Pipes, obalenie H. Mubaraka w 2011 r. zajęło 18 dni i spowodowało śmierć około 850 osób, natomiast pozbawienie władzy M. Mursiego trwało 4 dni i wiązało się ze śmiercią około 40 osób (Pipes, 2013). Czy obecna sytuacja oznacza zatem koniec burzliwych przemian zachodzących w Egipcie i zakończenie tam efektu lawiny? Trudno na to pytanie jednoznacznie odpowiedzieć, wiele jednak wskazuje na duże prawdopodobieństwo wystąpienia dalszych gwałtownych zmian w Egipcie.

10. Duży udział w społeczeństwie młodych mężczyzn (ang. *youth bulge*) pozbawionych perspektyw życiowych. Na znaczenie tego czynnika zwrócił uwagę niemiecki socjolog i ekonomista Gunnar Heinsohn. W jego ocenie podstawowym źródłem powyższych zjawisk jest nieproporcjonalnie duży udział w społeczeństwie młodych mężczyzn pozbawionych perspektyw życiowych. Choć często mają oni kwalifikacje, miejsce zamieszkania i nie są głodni, to „nie czeka na nich wystarczająca liczba cieszących się uznaniem pozycji społecznych” (Heinsohn, 2003). Ich determinacja nie wynika zatem tylko z przeludnienia, niedoboru zasobów czy ziemi, lecz także z braku długoterminowych perspektyw. Dotyczy to też i Egiptu, gdzie brak perspektyw ze strony *youth bulge* odczuwany jest szczególnie mocno. Świadczy o tym choćby fakt, iż 28% młodych ludzi żyje tam obecnie w biedzie, a dalsze 24% egzystuje minimalnie powyżej granicy biedy. Obecnie Egipt zajmuje 15. miejsce na świecie pod względem wielkości populacji, a w 2050 r. będzie według prognoz na 14. miejscu, z populacją liczącą około 114 milionów. Wzrośnie zatem jeszcze bardziej rola *youth bulge*.

Tabela 4

Ranking państw według liczby dzieci do 14. roku życia

Miejsce w rankingu wg obecnej liczby dzieci	Przybliżony % ludności poniżej 15. roku życia w ostatnich 5 latach	Liczba dzieci poniżej 15. roku życia [w mln]
1. Indie	33	345
2. Chiny	24	310
3. Indonezja	31	70,5
4. Pakistan	40	60
5. USA	21	59
6. Nigeria	44	57
7. Brazylia	28	49,4
8. Bangladesz	34	45
9. Meksyk	33	34
10. Etiopia	47	32
11. Filipiny	37	31
12. Demokratyczna Republika Konga	48	27
13. Wietnam	32	26
14. Egipt	35	24,5

Źródło: G. Heinsohn (2003), *Söhne und Weltmacht. Terror im Aufstieg und Fall der Nationen*, Zürich.

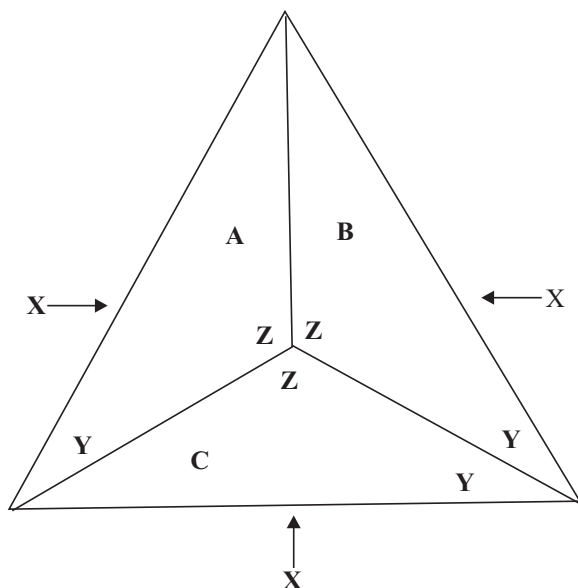
Poszukując modelu, przy pomocy którego można zaprezentować i usystematyzować różnorodne czynniki wpływające na osłabienie i ograniczenie demokracji w Egipcie w tekście wykorzystano autorską koncepcję triady czynników antydemokratycznych (TCA). Obejmuje ona trzy główne grupy determinantów. Są to:

- A) różnego rodzaju idee – ideologie o charakterze np.: politycznym, etnicznym, religijnym, takie jak choćby autorytaryzm, fundamentalizm czy nacjonalizm, będące zagrożeniem dla egipskiej demokracji;
- B) poważne wewnętrzne problemy ekonomiczno-społeczne choćby: ubóstwo, analfabetyzm, bezrobocie czy olbrzymie dysproporcje finansowe. Aspekty te, w sposób pośredni lub bezpośredni, mogą generować lub potęgować działania antydemokratyczne destabilizując sytuację wewnętrzną, powodując wzrost niezadowolenia społecznego czy eskalację działalności ugrupowań radykalnych;
- C) różne skrajne poglądy lub postawy psycho-społeczne związane np. z: stereotypami, poczuciem krzywdy, zagrożenia, chęcią zemsty itp.

Powyższe trzy elementy wzajemnie się zazębiają, wchodząc w interakcje tak między sobą, jak i innymi czynnikami np.: efekt lawiny, polityka wielkich mocarstw, uwarunkowania geopolityczne czy historyczne itp. (Wojciechowski, 2013: 112).

Ze względu na ograniczoną objętość tekstu skoncentrowano się tylko na wskazaniu wybranych determinantów (dziesięciu przykładowych tzw. „egipskich plag”) będących zagrożeniem dla demokracji w Egipcie. Zaprezentowano także tylko jeden – autorski model systematyzujący najważniejsze czynniki sprzyjające wystąpieniu i eskalacji tendencji antydemokratycznych w Egipcie – koncepcja triady czynników antydemokratycznych.

Schemat 1. Koncepcja triady czynników antydemokratycznych – główne zagrożenia dla demokracji w Egipcie

A – idee – ideologie o charakterze politycznym, etnicznym, religijnym itp. (np. fundamentalizm islamski);
 B – poważne problemy ekonomiczno-społeczne (np. ubóstwo);
 C – różne skrajne poglądy lub postawy psycho-społeczne (np. silna chęć zemsty);
 X, Y – inne czynniki (np. efekt lawiny, polityka wielkich mocarstw itp.);
 Z – wzajemne interakcje zachodzące pomiędzy powyższymi czynnikami.

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując czynniki antydemokratyczne występujące w Egipcie na tle innych państw wskazać należy na ich duży stopień podobieństwa. Na przykład spośród siedmiu determinantów wymienionych przez S. Huntingtona, a prowadzących do wystąpienia procesów antydemokratycznych na świecie (takich, jak: słabe identyfikowanie się elit lub społeczeństwa z wartościami demokratycznymi; kryzys lub załamanie gospodarcze; polaryzacja społeczna i polityczna; próby konserwatywnych ugrupowań zmierzające w kierunku wykluczenia ze sprawowania rządów ruchy populistyczne, lewicowe oraz ugrupowania klas niższych; załamanie się prawa i porządku pod wpływem terroryzmu lub powstań zbrojnych; efekt lawiny w postaci przyjmowania rozwiązań antydemokratycznych przez kolejne państwa; interwencja lub okupacja przez państwo niedemokratyczne) w Egipcie odnotowano, aż sześć spośród nich. Nie wystąpił jedynie element interwencji lub okupacji przez państwo niedemokratyczne (Huntington, 1991).

Z kolei do najważniejszych aspektów będących zagrożeniem dla egipskiego procesu demokratyzacji zaliczyć można elementy zawarte w koncepcji triady czynników antydemokratycznych. Są to:

A) idee – ideologie o charakterze politycznym (których przejawem jest choćby egipski autorytaryzm, w tym silna pozycja armii czy brak tradycji demokratycznych) i religijnym (fundamentalizm islamski);

- B) pogłębiające się poważne problemy ekonomiczno-społeczne, w tym np. ubóstwo czy wykluczenie społeczne;
- C) różne radykalne postawy lub procesy psycho-społeczne (np. antagonizmy społeczne, radykalizm, poczucie wyobcowania itp.).

Zawarte w tekście rozważania uznać należy jedynie za wstęp do dalszych bardziej pogłębionych badań poświęconych tej problematyce. Ich zgłębienie przyczyni się niewątpliwie nie tylko do lepszego poznania zagrożeń dla współczesnej demokracji, ale również do jeszcze pełniejszego zrozumienia specyfiki tak Egiptu, jak i Bliskiego Wschodu. W tym zakresie interesującym punktem odniesienia są publikacje m.in. takich autorów, jak: G. Sorman (Sorman, 2007), M. Saward (Saward, 2008), M. Bankowicz (Bankowicz, 2006), G. Weigel (Weigel, 2009), K. Kozłowski (Kozłowski, 2012) czy A. Jarstad i T. Sisk (Jarstad, Sisk, 2008).

Bibliografia

- Baliszewski T. (2014), *Kara śmierci dla 529 osób. Egipt bezwzględnie zwalcza Bractwo Muzułmańskie*, <http://www.natemat.pl> (20.03.2015).
- Bankowicz M. (2006), *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Kraków.
- Bunt czy rewolucja? Przemiany na Bliskim Wschodzie po 2010 roku* (2012), (red.) K. Górak-Sosnowska, K. Pachniak, Łódź.
- Coppedge M. (2012), *Democratization and Research Methods*, New York.
- Democratization in the Arab World. Prospects and Lessons from Around the Globe*, (eds.) L. Miller, J. Martini, F. Larrabee, A. Rabasa, S. Pezard, J. Taylor, T. Mengistu, Santa Monica.
- Egipt: 183 wyroki śmierci w masowym procesie zwolenników Bractwa Muzułmańskiego*, PAP (2.02.2015).
- From War to Democracy. Dilemmas of Peacebuilding* (2008), (eds.) A. Jarstad, T. Sisk, Cambridge.
- Ghoraba H. (2013), *Egypt's Arab Spring. The long and winding road to democracy*, Pau.
- Heinsohn G. (2003), *Söhne und Weltmacht. Terror im Aufstieg und Fall der Nationen*, Zürich.
- Haerpfer C., Bernhagen P., Inglehart R., Welzel C. (2009), *Democratization*, Oxford.
- Huntington S. (1991), *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Oklahoma.
- Izak L. (2014), *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa.
- Kienle E. (2000), *A Grand Delusion. Democracy and Economic Reform in Egypt*, London–New York.
- Kozłowski K. (2012), *Kolory rewolucji*, Warszawa.
- Lipa M. (2013), *Autorytaryzm na arabskim Bliskim Wschodzie, Egipt w latach 1981–2010*, Warszawa.
- Open Doors: Egypt*, <http://www.opendoors.org.au> (13.03.2015).
- Pipes D. (2014), *Hunger Grows in Egypt*, „The Washington Times”, 6.10.2014.
- Prezydent Egiptu sam zwiększył swoją władzę* (2012), „Głos Wielkopolski”, 24–25.11.2012.
- Przybylska-Maszner B. (2014), *Uwarunkowania reorientacji polityki Unii Europejskiej wobec Afryki Północnej po roku 2011*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1.
- „Rocznik Strategiczny” (2014), *Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Warszawa.
- Ruthendorf B. (2008), *Egypt After Mubarak. Liberalism, Islam and democracy in the Arab World*, New Jersey.

- Saward M. (2008), *Demokracja*, Warszawa.
- Sorman G. (2007), *Dzieci Rifa'ya. Muzułmanie i nowoczesność*, Kraków.
- Tilly C. (2007), *Democracy*, New York.
- The EU's Foreign Policy. What Kind of Power and Diplomatic Action?* (2013), (eds.) M. Telò, F. Ponjaert, Bruxelles.
- Weigel G. (2009), *Wiara, rozum i wojna z dżihadem. Wezwanie do działania*, Warszawa.
- Wejksznier A. (2010), *Ewolucja terroryzmu motywowanego ideologią religijną na przykładzie sala-fickiego ruchu globalnego dżihadu*, Poznań
- Wojciechowski S. (2013), *The Hybridity of Terrorism, Understanding Contemporary Terrorism*, Berlin.
- World Economic Outlook (2014), *Recovery, Strengthens, Remains Uneven*, International Monetary Fund Washington.

STRESZCZENIE

Celem tekstu jest zaprezentowanie różnorodnych czynników będących utrudnieniem lub zagrożeniem dla współczesnej egipskiej demokracji. Skoncentrowano się przy tym jednak nie tylko na ich krótkiej charakterystyce, ale również próbie systematyzacji dokonanej przy pomocy koncepcji triady czynników antydemokratycznych (TCA), która wskazuje na główne determinanty osłabiające lub wręcz niwelujące procesy demokratyczne zachodzące we współczesnym świecie. W nawiązaniu do publikacji pt. *Democratisation in the Arab World* postawiono ponadto następujące pytania badawcze: Czy zagrożenia dla demokracji w Egipcie, rozpatrywane na tle doświadczeń innych państw, są podobne czy też całkowicie odmienne? Jakie są ich główne przyczyny?

„10 PLAGUES OF EGYPT” – ANALYSIS OF CONTEMPORARY THREATS TO EGIPTIAN DEMOCRACY

ABSTRACT

The current transformation Egypt is experiencing can be analysed in terms of many different research concepts. They provide a more or less exhaustive picture of the individual processes, determinants and events. Whereas many research concepts focus on the issues related to the Arab Spring, democratisation and the transformations the Middle East is undergoing, much less attention is paid to presenting different factors that pose a threat or impede democratisation in Egypt. The article aims to illustrate and systemise these factors. The following questions – corresponding with the book *Democratisation in the Arab World* – are asked: to what extent have the above-mentioned factors occurred in Egypt? Do they pose a threat to Egyptian democracy? Can they contribute to diluting the democratic tendencies in Egypt further in the future?